

GENEL BİLGİ

Devlet Başkanı	Korgeneral Idriss DEBY (4 Aralık 1990'dan beri)
Yönetim Şekli	Cumhuriyet
Yüzölçümü	1,284,634 km ²
Nüfusu	9,538,544 (Temmuz 2004 itibarıyla)
Ortalama yaşam süresi	48
Okuma yazma oranı	% 47.5
İklim	Güneyde tropikal, kuzeyde çöl
Resmi Diller	Fransızca ve Arapça
Başlıca Şehirler	N'Djamena (başkent), Moundou, Sarh, Abeche
Para Birimi	Communaute Financiere Africaine franc (CFAF)
Zaman Dilimi	GMT+1
Etnik Yapı	Ülkede 200 farklı etnik grup vardır. Kuzey ve iç bölgelerde Araplar ve Müslüman kavimler (%51); güneyde ise Hristiyan (%35) ve animist (%7), kavimler bulunmaktadır. Ayrıca Çad'da 1,000 kadar Fransız vatandaşı yaşamaktadır.

Çad 1994 yılından bu yana gösterdiği tatmin edici ekonomik gelişmeye rağmen hala çok yüksek olan (% 2.5) nüfus artış hızı nedeniyle kişi başına düşen gelirini artıramamıştır. Çad kişi başına düşen 257 dolarlık gelirle hala UNDP'nin en yoksul ülkeler sıralamasındadır. 1990 yılı Aralık ayında askeri darbe ile iktidarı ele geçiren Idris Deby halen devlet başkanlığı görevini sürdürmektedir. Son on yıldır Çad, politik ve ekonomik olarak istikrarlı bir dönem yaşamaktadır. 1998-2003 tarihleri arasında ülkenin kuzeyindeki Tibesti bölgesinde ortaya çıkan isyana rağmen çatışmalar ülkenin diğer bölümlerine sıçramamış ve ülkedeki ekonomik ve politik istikrar bozulmamıştır. 1990'ların ortalarında Deby, Dünya Bankası ve IMF ile anlaşmalar yaparak önemli ekonomik ve yapısal reformlar başlatmıştır.

Çad'ın şu andaki politik sistemi 1996 yılında hazırlanmış olan anayasaya dayanmaktadır. Sürmekte olan yargı reformu kapsamında kurulan Anayasa mahkemesi ülkede hukukun üstünlüğü ilkesinin işlenmesine, dolayısıyla iş ortamının güvenilirliğine katkıda bulunmaktadır. Tibesti bölgesindeki ayaklanmalar iş ortamını olumsuz etkilemişse de Yatırım Kanununda yapılan son düzenlemelerle ülke yabancı sermaye için daha çekici bir hale gelmektedir. Çad ile Sudan arasında Sudanlı mültecilerden kaynaklanan gerginlik ise sadece ülkenin doğu bölgesi ile sınırlıdır ve güneydeki tarım ve endüstri merkezleri ile ticareti etkilememektedir.

EKONOMİYE GENEL BAKIŞ

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER	2001	2002	2003
GSYİH (milyar \$)	1.51	1.84	2.75
GSYİH (reel büyüme, %)	8.1	10.6	10.9
Enflasyon (TÜFE, ortalama, %)	12.4	5.0	3.7
İhracat (fob,milyon \$)	254	197.5	460.3
İthalat (cif,milyon \$)	637	797.7	868.6
Dış Borç (milyon \$)	1085.9	1061.4	581.2
Döviz Rezervleri (milyon \$)	35.4	49.84	79.4
Döviz Kuru (ortalama / CFAF : \$)	733	670	581

Çad'ın ekonomisi 1960'da bağımsızlığını kazanmasından bu yana uzun yıllar limanlara olan uzaklığı, altyapısının yetersizliği, kuraklık ve politik istikrarsızlık nedenleri ile yeterli gelişme gösterememiştir. Özellikle 1979-82 döneminde iç savaş nedeniyle ülkeyi terk eden yabancı sermaye daha yeni ülkeye geri dönmeye başlamıştır. Bu kapsamda yabancı sermayenin yer aldığı en büyük proje de Doba bölgesindeki petrol çıkarma projesidir. Son on yıldır ekonomik olarak istikrarlı görünen ülke, IMF, Dünya Bankası, AKB gibi uluslararası kuruluşlardan büyük oranda yardım almaktadır. Fransa 1990'dan bu yana ülkeye 300 milyon dolar (tüm uluslararası yardımın % 30'u) yardım yapmıştır. 2001 yılında Fransa'nın yaptığı yardım ise 8 milyon dolardır.

Son yıllarda ortaya çıkan petrol gelirlerinin yanı sıra Çad'ın ekonomisi temel olarak tarıma dayanmaktadır. Ülkenin ekonomisi genel olarak o yıl düşen yağış miktarına ve başlıca ihrac ürünlerinin -pamuk, sakız ve canlı büyükbaş hayvan- fiyatlarındaki ve üretim miktarlarındaki dalgalanmalara ve petrol gelirlerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Örneğin; pamuk üretiminde patlamanın yaşandığı 1998 yılında GSYİH % 5 oranında yükselmiştir. Doba'daki petrol üretimi ülkenin ekonomik büyümesinin temelini teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak reel büyüme 2001 yılında % 8.1, 2002'de % 10.6, 2003'te ise % 10.9 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılı için ise % 39 gibi rekor bir büyüme öngörülmekte ve 2005 yılında ülkenin kişi başına milli gelirinin ikiye katlanması beklenmektedir.

Yolsuzluk, Çad'ın son derece yaygın olmasına karşın tespiti çok zor olan bir problemidir. Gümrük, vergi ve satın alma ile ilgili kuruluşlar ve yargı gibi tüm kamu kuruluşlarında rastlanması olasıdır. Alınan önlemler yetersizdir ve pek çok rüşvet olayı cezazsız kalmaktadır. Çad OECD'nin rüşvet karşıtı konvansiyonunu imzalamamış olmakla beraber Şubat 2000 tarihinde çıkardığı yolsuzlukları önleme kanunu ile bu probleme karşı önlem almaya çalışmaktadır.

Çad-Dünya Bankası İlişkileri: Ağustos 2004 itibariyle Dünya Bankası'nın Çad'da aktif olan 9 tane projesi bulunmaktadır. Bu projeler çerçevesinde Dünya Bankası bu ülkeye 331 milyon dolar tutarında kredi vermiştir. Bu projelerle öncelikli olarak ülkedeki yönetim ve yargı sistemi ile sosyal ve ekonomik yapının revize edilmesi, istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, çevrenin korunması ve eğitim sisteminin iyileştirilerek okur yazar ve vasıflı çalışan sayısının artırılmasını hedeflenmektedir. 2003 yılı itibariyle onaylanan projeler şunlardır:

- Tarımsal Hizmetler ve Üretici Organizasyonları Projesi (20 milyon dolar)
 - Eğitim Sektörü Reform Projesi (42 milyon dolar)
- Planlanan projeler ise;
- Yerel Kalkınma Programı Destek Projesi (23 milyon dolar)
 - Kurumsal Reform Destek Kredisi (25 milyon dolar)
 - Petrol Ekonomisi Projesi Yönetimi (10 milyon dolar)
 - Petrol Sektörü Yönetimi Kapasite İnşası Projesi (10 milyon dolar)

Çad 2002'den bu yana MIGA'nın (Çokuluslu Yatırım ve Garanti Ajansı) üyesidir ve Çad'da yapılacak yatırımlar MIGA'nın güvencesi altındadır.

Çad-Afrika Kalkınma Bankası İlişkileri: 2003 yılı itibariyle Afrika Kalkınma Bankası'nın Kalkınma Fonları'ndan Çad'a yapılan ödeme 8.9 milyon UA (AKB para birimi) ve 1967-2003 arasında Afrika Kalkınma Bankası Grubundan Çad'a yapılan ödemeler 243.7 milyon UA'dır.

Afrika Kalkınma Bankası Grubu	2003	1967-2003
Kredi ve Hibe Onayları	2.32	354.81
Kredi ve Hibe Dağıtımları	8.90	243.76

Kaynak: AKB web sitesi

Çad-IMF İlişkileri: Çad 2001 yılından bu yana Yüksek Borçlu Yoksul Ülkeler Borçtan Arındırma Girişimi (Heavily Indebted Poor Countries Debt Relief Initiative-HIPC) kapsamındadır. Bu doğrultuda IMF, Çad ile Yoksulluğu Azaltma ve Kalkınma Anlaşması (Poverty Reduction and Growth Facility-PRGF) imzalamış; Aralık 2001 ve Nisan 2002'de Çad otoritelerine gerekli ödemeler yapılmıştır. IMF Çad ile 2005-2007 dönemi için yeni bir 3 yıllık ve 37.9 milyon dolar tutarında Yoksulluğu Azaltma ve Kalkınma Programı üzerinde anlaşmıştır. Bu programa göre IMF'nin sağladığı yardım ülkenin makroekonomik durumunun iyileştirilmesinin yanı sıra finans, iyi yönetim ve şeffaflık gibi ilkelerin ülkeye getirilmesi konularında da kullanılacaktır. Bu program ayrıca pamuk, enerji ve kamu hizmetleri konularındaki reformların yerine getirilmesine de katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Özelleştirme: Geçen 9 yıl içinde Çad hükümeti kamuya ait 16 şirketi özelleştirmiş ve 14 şirketi de tasfiye etmiştir. Önümüzdeki yıllar için özelleştirilmesi planlananlar arasında telekomünikasyon, pamuk ve enerji sektörleri bulunmaktadır. Ülkenin başlıca şirketlerinden olan ve dünya pamuk fiyatlarındaki düşüş dolayısıyla zora giren Coton Tchad, Fransa, Hollanda, AB ve IBRD'nin finansmanı ile rehabilite edilmektedir. Daha sonra ise bu şirketin özelleştirilmesi planlanmaktadır.

TEMEL SEKTÖRLER

Petrol: Dünya Bankası Haziran 2000'de güneyde bulunan Doba bölgesindeki petrol rezervlerinin işletilmesi (1.5 milyar dolara mal olan) ve buradan Kamerun'un Atlantik kıyısındaki tesislere kadar 1,070 km. uzunluğunda bir petrol boru hattı döşenmesi (2.2 milyar dolara mal olan) amacıyla bir proje başlatmıştır. Projenin sponsoru olarak Amerikan ExxonMobil liderliğindeki bir konsorsiyum, ülkeye 1,050 kilometrelik boru hattı için 3.7 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Projenin amacı elde edilecek petrol gelirini ülkenin kalkınması ve halkın yoksulluğunun azaltılması için kullanmaktır. Temmuz 2003'de ülkede petrol çıkarılmaya başlanmış; 2004 Temmuzundan itibaren de petrol gelirleri ülkeye girmeye başlamıştır. Dünya

Bankası önümüzdeki 25 yıllık dönem için bu projeden yıllık 80 ile 100 milyon dolar gelir elde edileceğini ummaktadır. Bu gelir ilk birkaç yıl Dünya Bankasının öngördüğü öncelikli alanlara harcanacaktır.

Şu anda Çad'daki petrol üretimi günde 150.000-250.000 varildir. Fakat bölgedeki rezervlerin toplamda 900 milyon varil ve günde 1 milyon varil üretimine izin verecek düzeyde olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle bölgedeki petrole bağlı ithalat trendinin süreceği düşünülmektedir. Çad gölünün kuzeyindeki Sedigui bölgesinde de benzer bir proje yapılması öngörülmektedir. Ayrıca, ülkede 437 kilometrekarelik bir alanda İsveçli bir şirket petrol arama çalışmalarına devam etmektedir. Eğer petrol bulunursa şirketin 25 yıllık bir işletme hakkı bulunmaktadır.

Tarım ve Hayvancılık: Tarım ülkenin en gelişmeye açık sektörü konumundadır ve ülkenin GSYİH'ndaki payı % 40'a yakındır. Nüfusun % 85'i geçimini tarımdan ve ülkedeki işgücünün % 80'i ise geçimini tarım-hayvancılık-balıkçılık sektöründen sağlamaktadır. Pamuk, önümüzdeki yıllarda hem ticari açıdan hem de yatırım açısından -özelleştirme projesi göz önüne alındığında- büyük bir potansiyel arz etmektedir. Ayrıca et ve işlenmiş hayvansal gıdalar konusunda büyük bir ihracat potansiyeli bulunmaktadır. Bunlara ek olarak zaten önemli bir ihracat ürünü olan sakızın üretimi ve ihracatında da artış olması ve susamın da yeni bir ihracat ürünü haline gelmesi mümkündür. Tüm bu ürünler için en önemli market 120 milyon nüfusuna yeterli gıda üretimini gerçekleştiremeyen komşu ülke Nijerya'dır.

İnşaat: Doba petrol tesislerinin yapımı sırasında inşaat sektörü büyük gelişme göstermiştir. Petrol tesislerinin sektöre getirdiği olumlu etkinin yanı sıra hükümet ve uluslararası kuruluşların verdiği destek sayesinde yol, okul, sağlık merkezleri, su altyapısı gibi kamu yararına olan inşaat projeleri hızla devam etmektedir.

Madencilik: Madencilik sektörü de ülkenin gelişmekte olan sektörlerindedir. 1990'lar boyunca ülkede UNDP tarafından fonlanan pek çok maden arama projesi gerçekleştirilmiştir. Halihazırda da hükümet ülkedeki mineral kaynakların envanterini çıkartmak amacıyla bir çalışma yürütmektedir. 2001 yılından bu yana Mayo Kebbi bölgesinde bir Güney Kore şirketi altın çıkarmaktadır. Çad'ın kuzeyindeki bölgede uranyum yataklarının olduğu bilinmektedir.

Sanayi: Sektör Çad'ın GSYİH'sının % 15'ini oluşturmaktadır. Ülkede elde edilen tarım ürünlerinin -ayçiçeği, meyve ve hayvan postu v.s- işlenmesi Çad endüstrisi açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ayrıca Mayo Kebbi bölgesinde çimento üretimi için çeşitli yatırımcılar faaliyet göstermektedir. Ayrıca deterjan üretimi ve tarım araçları üretimi gibi sektörler de yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ülkedeki elektrik maliyetleri düşürülürse hafif sanayinin gelişmesi için gerekli ortam sağlanacaktır.

Telekomünikasyon: Ülkedeki telekomünikasyon sektörünün özelleştirilmesi planlanmaktadır. 2000 yılında yerel telefon hizmetleri posta hizmetlerinden ayrılmış ve uluslararası telefon ve internet hizmetleri ile birleştirilerek SotelTchad adıyla yeni bir işletme oluşturulmuştur. Bu şirket şu anda hükümet tarafından özelleştirilmek istenmektedir. 2000 yılında iki mobil telefon şirketi başkent N'Djamena'da hizmet vermeye başlamıştır. Bunlardan biri 2004 yılında kapanmış, diğeri faaliyetine devam etmektedir. 2002 yılı sonu itibariyle 44,000 mobil telefon kullanıcısı bulunmaktadır. Çad'da sadece 13,000 sabit telefon hattı bulunmaktadır. Bu hatların 10,000'e yakını başkent N'Djamena'dadır ki oran olarak bakıldığında bu nüfusun % 10'una denk gelmektedir. Bu son derece yetersiz telekomünikasyon ağı 31,000 hat kapasiteli daha modern bir ağ haline dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Ülkedeki mobil telefon kullanıcıları sabit telefon kullanıcılarının çok üstünde olduğu göz önüne alındığında mobil telefon sektörünün ülkedeki gelişme vaat eden bir sektör olarak öne çıkmaktadır.

DIŞ TİCARET

ÇAD'İN İHRACATINDA BAŐLİCA MALLAR (milyon \$)			
	1993	2002	2003
Toplam (fob)	152	172	455
Pamuk	57	48	71
Büyükbaş Hayvan	44	75	107

Kaynak: World Bank Country Unit Staff

ÇAD'İN İTHALATINDA BAŐLİCA MALLAR (milyon \$)			
	1993	2002	2003
Toplam (cif)	423	812	830
Yiyecek	6		
Yakıt ve enerji	4	27	36

Kaynak: World Bank Country Unit Staff

İhracat: En önemli ihrac ürünleri ise pamuk, çiftlik hayvanları, füme ve kurutulmuş balık, sakız, pirinç, tatlı patates, süpürge darısı, yerfıstığı, yerelması, maniok ve akdarıdır. Ülkenin en önemli ihrac pazarları Kamerun, Nijerya, Fransa, Almanya ve Portekiz'dir.

İthalat: Doba projesi öncesi Çad'ın ithalatının % 15'ini Kamerun ve Nijerya'dan gelen akaryakıt oluşturmaktaydı. Diğer ithal ürünleri ise makineler (% 9), un (% 7.5), taşıt ve aksamaları (% 7.5), şeker (% 6.4), çimento (% 5.6), elektrikli aletler (% 5.5), gübre (% 5.2) ve ilaçtır (% 4.2). Üretim sektörü çok küçük olan Çad'ın hemen hemen tüm tüketim maddeleri Kamerun ve Nijerya'dan ithal edilmektedir. Fakat Doba projesi ile bağlantılı olarak ithal edilen araç ve servis ürünleri Çad'ın ithal ürünlerinin kombinasyonunu değiştirmiş olsa da hala tüketim maddeleri ithalatı devam etmektedir.

IMF'ye göre, Çad'ın ithalatı 2001'de 529 milyon dolardan 2002'de 1,025 milyon dolara yükselmiştir. Fransa geleneksel olarak Çad'ın en büyük tedarikçisidir. Doba projesinden sonra ABD'nin Çad'ın ithalatındaki payı artmıştır. Çad'ın diğer tedarikçileri Kamerun, Nijerya ve AB ülkeleridir.

ÜLKEDE İŐ YAPMA KOŞULLARI

Dünya Bankasının hazırladığı rapor doğrultusunda Çad'daki iş yapma koşullarını içinde bulunduğu bölgenin genel koşulları ile kıyaslamak gerekirse şunları söyleyebiliriz. İş kurma konusunda izlenecek prosedürlerin sayısı, iş kurmanın aldığı zaman ve maliyeti açısından bakarsak Çad, bulunduğu bölgenin ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Yani iş kurmak daha maliyetli ve zordur. İşçi bulmak da bölge ortalamasına göre daha zordur. İş Kanunu işçiyi koruyan bir yaklaşıma sahip olduğundan fazla mesai ve işçi hakları konusunda işveren bölge ortalamasına göre daha fazla zorlanacaktır. İş tasfiye etmek söz konusu olduğunda ise Çad bölge ortalamasına göre çok daha maliyetli, uzun ve zor bir sürece sahiptir.

Altyapının Durumu

Ulaşım: Denize kıyısı olmayan bir ülke olması dolayısıyla Çad'ın ihrac ürünlerinin yüklendiği limanlara çıkış noktası Kamerun'dur. Çad-Kamerun arasındaki yolların durumunun kötü olması ülkenin önemli açmazlarından biridir. Ayrıca ülkenin yerel yol ağı da başkent ile tarım ve endüstri merkezlerini barındıran güney bölgeleri arasındaki kısımlar hariç asfaltsız ve kötü durumdadır. Salamat ve Guera bölgelerindeki yollar tamir edilmiştir. Başkent N'Djamena'dan doğudaki Abéche'ye kadar olan yol da şu anda tamir edilmektedir. Ayrıca Kelo ve Moundou ile Moundou ve Ngaoundere arasındaki yolların da asfaltlanması planlanmaktadır. Çad'da demiryolu bulunmamaktadır. Bu nedenle mallar ülkeye havayolu ile girmek ve daha sonra kamyonlarla taşınmak durumundadır. Çad'da başkent N'Djamena'da olmak üzere Paris ve çeşitli Afrika şehirlerine düzenli uçuşlar yapılan sadece bir uluslararası havaalanı

bulunmaktadır. Bunun yanında ülkede 109 küçük havaalanı vardır ve bu havaalanlarından çeşitli şehirlere yerel uçuşlar ve Dubai'ye kargo seferleri düzenlenmektedir.

Telekomünikasyon: Çad'ın telekomünikasyon altyapısı hem sınırlı hem de pahalıdır. İnternet ve mobil telefon hizmetleri mevcuttur. Posta sistemi çalışmakta ve uluslararası kurye şirketlerinden EMS ve DHL ülkede faaliyet göstermektedir.

Elektrik: Çad dünyada elektriğin en pahalı olduğu ülkelerden biridir. Bu maliyetleri yükseltici ve karı azaltan bir durum olduğu için önemli bir ticari handikap oluşturmaktadır. Elektrik alabilmek için tüm kullanıcılar 400 dolar depozito ödemek durumundadırlar. İlk 60 kWs için ücret 15 sent ve bundan sonraki her ilave kWs için 30 senttir.

Su: Şirketler, uluslararası organizasyonlar, büyükelçilikler aylık olarak faturalandırılırken bireysel kullanıcılar 2 aylık dönemlerde faturalandırılmaktadırlar. Depozito 40 dolardır, ücret de her 20 metre küp için 20 senttir. İlk tesisat için 75 ile 200 dolar arasında değişen bir ücret tahsil edilmektedir.

Hükümetin Yabancı Yatırıma Bakışı

Çad hükümeti ülkedeki yoksulluğun azaltılabilmesi ve yeni iş alanları yaratılabilmesi için ülkenin yabancı yatırıma ihtiyacı olduğunun bilincindedir. Bu nedenle de yabancı yatırımcıyı ülkeden uzaklaştıracak herhangi bir ayrımcılık yapmama konusunda karardır. Bir CEMAC (Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği - the Central African Economic and Monetary Community) ve OHADA (the Organization for the Harmonization of African Business Law) üyesi olarak Çad vergi ve ticaret politika ve mevzuatı konusunda bölgesel standartlara ulaşmaya çalışmaktadır. Ayrıca Çad hükümeti Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte daha şeffaf ve rekabetçi bir hukuksal sistemin oluşturulması, vergi sisteminin sadeleştirilmesi, gümrüklerin modernize edilmesi, işlemlerin bilgisayarla yapılması ve güncel istatistiksel data tutulması için çaba sarf etmektedirler.

Hukuksal Altyapı

Teorik olarak Çad yatırım konusundaki anlaşmazlıkları çözebilecek hukuksal altyapı ve yargı sistemine sahip görünmekle birlikte sistem fazla güven telkin etmemekte ve kullanılmamaktadır. Anlaşmazlıklar daha çok mahkemelere yansıtılmadan, taraflar arasında çözülmeye çalışılmaktadır. Çad hukuksal sisteminin en önemli sorunlarından biri yargının kolayca yürütmenin etkisinde kalmasıdır. Hakimlerin devlet başkanı tarafından atanması ve yargı görevlilerinin kariyerlerinin devlet başkanının ve Adalet Bakanlığı'nın elinde olması yargı bağımsızlığına zarar vermektedir.

OHADA anlaşmasına taraf olarak Çad, ticaret hukuku, şirket kuruluşu ve iflası ile ilgili pek çok konuya açıklık ve uyum getiren prosedürü kendi yasalarına da uygulamıştır. CEMAC, başkent N'Djamena'da bölgesel ticari anlaşmazlıkların çözümü için bir mahkeme kurmuştur. Bu mahkeme 2001'de faaliyete geçmiştir fakat fazla kullanılmamaktadır. OHADA'nın da Abidjan ve Fildişi Sahillerinde, OHADA düzenlemelerinin uygulanıp uygulanmadığını takip etmek üzere kurduğu bölgesel mahkemeler bulunmaktadır.

Şu anda yürürlükte bulunan yatırım kanunu yabancı yatırıma ayrımcılık yapan herhangi bir ibare içermemektedir. Çad'da şirket kurmak için 15 basamak gerekmektedir. Devlet politikaları yatırımı destekler nitelikte olsa da bürokratik prosedürler çok yavaş olabilmekte ve pratikte her zaman uygulanmayabilmektedir. Ayrıca kayıtlı ekonomi üzerindeki ağır vergi yükü ve kayıtsız ekonominin haksız rekabet avantajı elde etmesi uluslararası yatırımı olumsuz etkilemektedir.

Yeni Yatırım Kanunu: Yatırım Kanunu Çad'ın yatırım ortamını bölgesel (CEMAC) ve uluslararası (WTO) standartlara çekmeyi amaçlamaktadır. İhracat vergileri büyük oranda ortadan kaldırılmakta ve mallar CEMAC üyesi ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmektedir. Bölgesel

standartlara uyum hedeflense de Çad'ın yeni yatırım kanunu IMF Yapısal Uyum Programının maliye hedefleri ile çeliştiği için askıya alınmıştır.

Kanun, yabancı firmalara hiçbir ayrımcılık içermemektedir. Hatta yatırımların onaylanma sürecini hızlandırmak amacıyla 15 günlük bir süre sınırı koymuştur. Yabancı şirketler kamuya ait şirketlerin özelleştirilmesine katılmaları konusunda teşvik edilmektedir.

İş Kanunu: Çad'ın iş kanunu Fransız iş kanununa çok benzemektedir ve işçi hakları konusunda pek çok ülke yasasına göre daha korumacıdır. Ayrıca iş mahkemeleri de işçilerin haklarını korumaya daha yatkındır. Ülkede hükümetten bağımsız işçi sendikaları bulunmaktadır ve bu sendikalar "Union des Syndicats Tchadiens" (UST - Çad Sendikalar Birliği) adlı konfederasyonun çatısı altında toplanmıştır.

Kamulaştırma Riski

Geçmişte örnekleri olsa da son yıllarda hiçbir kamulaştırma vakası yaşanmamıştır. Yatırım kanunu 5 yıl boyunca kullanılmayan ve işletilmeyen bir malın kamulaştırılabileceğini ifade etmekle birlikte bu madde şimdye kadar hiç işletilmemiştir.

Bankacılık Sistemi

Çad CFAF Euro'ya sabit bir oranla konvertibldir (çevrilebilir). 2003 yılında ortalama döviz kuru: 1 ABD doları = 581.2 FCFA şeklindedir.

Çad'ın bankacılık sistemi gelişmiş olmasına karşın hem büyüklük hem de sunduğu servislerin çeşitliliği bakımından sınırlıdır. Bankacılık sektörü son yıllarda 3 büyük bankanın, BIAT, SGTB (daha önceki ismi BTCD) ve CBT (daha önceki ismi BDT) özelleştirilmesi ve tüm önemli bankaların reform sürecinden geçmeleri ile birlikte gelişme göstermiştir. Piyasadaki ticari bankalardan % 16-25 arasında kısa süreli krediler alınabilmektedir. Orta vadede kredi bulmak hayli zordur ve krediler de uzun vadede başarılı olmuş büyük şirketlere verilmektedir.

İnsan Kaynağı

Çad'da tecrübeli ve kalifiye eleman sayısı son derece sınırlı olmakla birlikte yapısal uyum programları nedeniyle devlette kendilerine uygun pozisyon bulamayan kalifiye elemanlar giderek özel sektöre yönelmektedirler. Ayrıca artan üniversite mezunları şirketlerin başlangıç seviyesindeki pozisyonlarını kolayca doldurabilecek sayıdadır. Vasıfsız günlük işçi bulmak ise oldukça kolaydır. Çok az sayıda çalışan İngilizce konuşabilmektedir.

Çad'ın iş kanunu 1996'da Dünya Bankası ve ILO'nun desteği ile yapılmıştır. Buna göre, işçilerin işyerine ulaşmaları, sağlık giderleri, ikramiye ve ücretli tatil hakkı bulunmaktadır. İşçilerin her ay 2 gün ücretli izin hakkı bulunmakta ve ikramiyeler Aralık ayında ödenmektedir.

Vergiler

Kurumlar Vergisi ülkede kayıtlı olan tüm işletmelerin ödemek zorunda olduğu bir vergidir. Kurumlar gelir vergisi % 45'tir; kira ve mülk gelirleri üzerinden ise % 25 oranında vergi alınmaktadır. Gelir vergisi aylık kazanç üzerinden % 20 (kazancı yıllık 300,000 CFAF olanlar için) ile % 65 (kazancı yıllık 6,000,000 CFAF) arasında olmak üzere alınmaktadır. Bir diğer vergi çeşidi olan Katma Değer Vergisi (% 18) ise ülkede üretilen veya ithal edilen tüm ürünlere uygulanmaktadır.

Ülkedeki Güvenlik Riskleri

Çad'da biri ülkenin kuzeyindeki ayaklanma, diğeri de Sudan'dan ülkeye giren mülteciler nedeniyle iki ülke arasında ortaya çıkan gerginlik olmak üzere iki tane önemli güvenlik riski bulunmaktadır. Ama bunlardan ikisi de ülkedeki N'Djamena, Moundou ve Sarh gibi ticari merkezleri etkilememektedir.

Ticaret Engelleri

Tarifeler: Ülkedeki tarifeler iki grupta toplanabilir: 1. Birkaç temel madde ve CEMAC ülkelerinden gelen mallar hariç tüm mallar için geçerli olan KDV (% 18) ve 2. Gümrük vergileri. Gümrük vergileri malın geldiği ülkeye ve malın tipine göre % 0 ve 30 arasında değişmektedir. CEMAC (Çad, Kongo Brazzaville, Kamerun, Gabon, Orta Afrika Cumhuriyeti, ve Ekvator Ginesi) ülkelerinde üretilen ve yüklenen mallara tarife uygulanmamaktadır. Dünya Bankasının verilerine göre 2002 yılında Çad'ın ortalama tarife oranı % 14.2'dir. CEMAC dışından ithal edilen mallar için 4 ayrı kategoride tarife uygulanmaktadır.

(1) Temel gıda maddeleri: % 5

(2) Ham Maddeler ve Araçlar: % 10

(3) Ara mallar: % 20

(3) Tüketim Maddeleri: % 30

Ayrıca TV, müzik seti, klima, otomobil radyosu, CD ve çamaşır makinesi gibi mallar için ek % 20 vergi uygulanmaktadır. Otomobillere % 51 vergi uygulanmaktadır.

İthalat İzni: Çad'da İthalat İzni gerekliliği ve ülkeye giren mallar için kota düzenlemesi yoktur.

İhracat Kontrolleri: İhracat izinleri gerekmemektedir. İhracat Ticaret, ve Endüstri Bakanlığının onayı ile yapılmaktadır. Menşe sertifikası Ticaret, Endüstri, Tarım, Madencilik ve Zanaat Odası tarafından (CCIAMA) verilmektedir.

İthalat/İhracat için gerekli Dokümanlar:

1. Faturanın 4 kopyası -tercihen Fransızca olarak- veya aslı -Fransızca tercümesi ile birlikte- ve malların tarifi: Tüm kopyalar ihracatçının ve alıcının adını, malın adını, miktarını (CIF değeri olarak ve brüt değer, net değer satış koşulları) içermelidir.
2. Menşe Sertifikasının iki kopyası -tercihen Fransızca olarak- veya aslı -Fransızca tercümesi ile birlikte: Sertifikanın aslı malın üretildiği yerdeki Ticaret Odasına sunulmalıdır.
3. Paketleme Listesi: Her pakette kaç ünite ve ne kadar mal olduğunu göstermeli ve numaralandırılmış olmalıdır. Bu liste zorunlu olmamakla birlikte yokluğu gümrük işlemlerinin yavaşlamasına neden olmaktadır.
4. Nakliye Faturası: Alıcının/ithalatçının isim ve adresini içermelidir.
5. İlaçlar için özel gereklilikler: İlaç ithalatı için özel ithalat sertifikası gerekmektedir. Sağlık ve yükleme öncesi kontrol yapılmaktadır. Bu konudaki bilgiler Tarım Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'ndan edinilebilir.

Standartlar

Yük ve diğer ölçüler için metrik sistem kullanılmaktadır. Normlar çoğunlukla Fransız/Avrupa Standartlarına (ISO 9000 ve SGS) uygundur.

İhracat Finansmanı

İhracatçılar için kredi mektubu, fon transferi gibi geleneksel ticaret finans enstrümanları mevcuttur fakat maliyeti hayli yüksektir. Özel sektör ticari bankalardan kısa ve orta vadeli krediler alabilmektedir. Kamu kesimine uzun vadeli krediler ise Dünya Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Avrupa Kalkınma Fonları ve İslam Kalkınma Bankası gibi çok taraflı kurumlar ile ikili anlaşmalar yoluyla Avrupa, Orta Doğu ve Asya ülkelerinden sağlanmaktadır.

Ülkeye Yapılacak İhracat ve Yatırım İçin Uygun Olan Başlıca Sektörler

1) Petrol Üretim Ekipmanı: Çad-Kamerun petrol boru hattı projesi ile ilgili olarak boru hattı ve petrol üretimi için gerekli olan araç gereçler, taşıtlar, jeneratörler, inşaat malzemeleri ve çeşitli makineler 2001 yılında bolca ithal edilmiştir. Doba projesinde inşaat aşamasından üretim aşamasına geçilmiş bulunulması nedeniyle proje bağlantılı ithalatta düşüş olmakla birlikte petrolle ilişkili alet ve hizmetlere talebin kısa ve orta vadede süreceği düşünülmektedir. Projeyi sürdüren konsorsiyum daha çok yerel şirketlere olanak tanımak amacıyla olduğunu açıkladığından ülkede iş yapmak isteyen yabancı şirketlerin yerel şirketlerle ortaklığa gitmeleri yerinde olacaktır.

2) İnşaat, İnşaat Malzemeleri, Araçları: Doba projesinin inşaat aşamasının bitmesine rağmen inşaat malzeme ve aletlerine olan ihtiyaç azalmayacaktır. Çünkü gelecekte projeye bağlı kamu yapıları -yol, konut ve altyapı- inşa edilmesi ve mevcut olan yapıların yıpranmasının engellenmesi gerekecektir. Özellikle önümüzdeki seneler için planlanan pek çok yol inşa projesi olduğu için yol yapım araçlarına çok ihtiyaç olacaktır. Hükümet tarafından planlanan diğer büyük inşaat projeleri ise okul, sağlık merkezi ve su tesisatı inşaatlarıdır.

3) Madencilik: Güney Koreli AFKO'nun Mayo-Kebbi bölgesindeki altın arama çalışması haricinde madencilik sektörü şu ana kadar yabancı yatırımcılar tarafından son derece az ilgi gören bir sektör olmuştur. Çad'da altın dışında uranyum, boksit, kalay, tungsten, titanyum, ve demir özü bulunmaktadır.

4) Tarım Aletleri: Tarım Çad ekonomisinin omurliliğini oluşturmaktadır ve bu nedenle de tarım araç ve gereçleri ticaret için önemli bir alan oluşturmaktadır. Çad'ın tarım üretimi genel olarak geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır. Bu da bu alanda modernleşme için büyük potansiyel olduğunu göstermektedir. Ayrıca önümüzdeki yıllarda Fransa, Almanya ve AB tarafından finanse edilen pek çok drenaj ve sulama kanalları yapımı projesi bulunmaktadır. Tarım araç ve gereçlerine ek olarak bu projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak araçlar da yeni bir ticaret potansiyeli oluşturmaktadır.

5) Elektrikli Güç Sistemleri / Jeneratörler: Çad elektrikli aletler, güneş enerjisi sistemleri, transformatör ve jeneratörler için uygun bir pazar oluşturmaktadır. Elektrik üretimi ve dağıtımının özelleştirilmesi ve üretim kapasitesinin (şu anda STEE'nin ürettiği elektrik sadece N'Djamena'nın nüfusunun % 15'inin ve ülke nüfusunun sadece % 1.5'unun ihtiyacını karşılayabilmektedir ki bu dünyadaki en düşük seviyelerden biridir) geliştirilmesi hükümetin yakın gelecekteki planları arasındadır. Ülkede elektrik kaçağı çok yaygındır ve bu nedenle kamuya ait elektrik ve su idaresi olan STEE elektriği çok pahalı satmasına rağmen yine de üretim maliyetini karşılayamamaktadır.

Çad'ın yüksek elektrik maliyeti (1 kilovat saati 230 CFAF (40 sent) gibi dünyanın en yüksek maliyetlerinden birine sahiptir) ve sınırlı altyapısı düşünüldüğünde Çad güneş enerjisi ve diğer alternatif enerji kaynaklarının üretimi için çok uygun bir yerdir. Şimdiden N'Djamena'da faaliyet gösteren pek çok güneş enerjisi şirketi bulunmaktadır.

6) Elektrikli Aletler, Bilgisayar Ekipmanı ve Aksanı: Elektrikli aletler -elektronik aletler dahil- Çad'ın en önemli ithalat kalemleri arasındadır. Elektrikli aletler ithalatı son dönemde daha da artış göstermiştir.

7) Gıda İşleme ve Paketleme Ekipmanı ve Materyalleri: Hububat, çeşitli meyveler -özellikle mango-, domates, ayçiçeği ve hayvan ürünleri gibi gıdaları işleme ve paketleme Çad için ekonomisini çeşitlendirme ve tarımsal üretimi artırma açılarından büyük fırsatlar içermektedir. Halihazırda Çad'da hububat işleme yapan tesisler dışında gıda işleme konusunda son derece az sayıda ve küçük tesisler bulunmaktadır. Yer fıstığı ve susamdan geleneksel metotlarla yağ çıkarma son derece yaygındır. Ayrıca CotonTchad'ın pamuk tohumlarından yağ ve sabun yapılan bir fabrikası bulunmaktadır ve bu fabrika da özelleştirme kapsamındadır.

8) Telekomünikasyon Ekipmanı ve Servisleri: 2000 yılında başlayan ve daha o yılın sonunda 8.000, 2001 yılında ise 20.000, son verilere göre ise 40.000 civarında aboneye ulaşan mobil telefon sektörü Çad'ın telekomünikasyon pazarını ele geçirmiştir. Bu ülkede zaten çok sınırlı olan sabit telefon ağının gelişimini ve kamuya ait olan SotelTchad'ın özelleştirmesini negatif yönde etkilemektedir. SotelTchad özelleştirilse bile sabit telefon ağı için yapılması gereken yatırım bir tek kurum ya da özel şirket tarafından karşılanabilecek tutarın çok üzerindedir. Sonuç olarak, ülkede hem sabit telefon hem de mobil telefon ağının kurulması için çok büyük bir potansiyel bulunmaktadır.

9) İlaç ve Tıbbi Aletler: Gelişmekte olan bir ülke olarak Çad'ın ilaç ve tıbbi aletler ihtiyacı her zaman vardır. Sıtma ve parazit ilaçları ile antibiyotikler ülkede en çok kullanılan ilaçlardır.

10) Tarım:

- a) Buğday/Buğday Unu: Çad hemen tüm tahıllar konusunda kendi kendine yeten bir ülke olmasına karşın, ülkedeki buğday üretimi yerel ihtiyacı karşılayacak seviyenin oldukça altındadır. Bu nedenle Çad dışardan çok miktarda buğday unu ithal etmektedir.
- b) Pamuk: Gerek Çad nüfusunun büyük bölümünün bu sektörden geçimini sağlaması (300,000 kişi pamuk üretiminde çalışmakta ve 2.5 milyon kişi, nüfusun % 28'si geçimini bu sektörden sağlamaktadır) gerekse pamuk ihracatının Çad'ın en önemli ihracat kalemlerinden biri olması dolayısıyla pamuk sektörü (Çad'ın ihracat gelirlerinin % 30 ile % 50 arası pamuk ihracatından sağlanmaktadır) Çad'ın temel sektörlerinden biridir. Uzun zamandır planlanan CottonTchad özelleştirmesi nedeniyle bu sektör yatırım ve ticaret için çok uygundur.
- c) Canlı Hayvan/Kümes Hayvanları: Çad nüfusunun % 40'ının geçim kaynağını ve ihracat gelirlerinin % 30 ile % 50'si arasında bir bölümünü oluşturması dolayısıyla canlı hayvan üretimi Çad'ın en önemli ve hızla büyüyen -sektörün yıllık büyüme hızı % 2.4 civarındadır- sektörlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle Nijerya'ya yapılan canlı hayvan ticaretinin çoğu kayıt dışında kalmaktadır bu nedenle de yapılan ticaretin tam olarak değerini ölçmek ve vergilendirmek mümkün olmamaktadır. Yabancı yatırımcılar için hayvansal ürünlerin işlenerek ve paketlenerek gerek bölgesel gerekse dünya pazarına ihracı önemli bir yatırım alanı oluşturmaktadır. Kümes hayvanları üretimi ise şu ana dek pek fazla yatırım yapılmamış ve bu nedenle de gelişmeye açık bir sektör niteliğindedir.
- d) Gübre ve Tarım İlaçları: Tarımda verimliliği artırmak isteyen üreticiler hem gübre hem de tarım ilaçları ithalatının artarak devam etmesine neden olmaktadır. Gübre ithalatı Çad'ın toplam ithalatının % 5'ini oluşturmaktadır. Gübre genellikle pamuk ve şeker üretiminde kullanılmak üzere ithal edilmektedir.

Serbest Ticaret Bölgeleri

Çad Cumhuriyeti'nde N'Djamena Havaalanındaki gümrüksüz bölgesi hariç hiçbir serbest ticaret bölgesi ve limanı bulunmamaktadır.

ÇAD CUMHURİYETİ'NDEKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM

Petrole bağlı olarak yapılan yabancı yatırımlardan önce Çad'da Fransız şirketleri tarafından son derece sınırlı sayıda yabancı yatırım haricinde hemen hemen yabancı yatırım bulunmamaktaydı. 1996-1999 yılları arasında ülkede bulunan yabancı sermaye miktarının yıllık 100-135 milyon dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. 2001 yılında Doba'daki petrol projesi ile birlikte ülkedeki yabancı sermaye % 100'den fazla artmıştır. Fransa'ya ek olarak diğer yabancı sermaye kaynakları ABD, İtalya, Hollanda, Sudan ve Libya'dır.

	Milyon Dolar	Doğrudan Yabancı Yatırımın Brüt Sabit Sermaye Yatırımlarına Oranı		Milyon Dolar	Doğrudan Yabancı Yatırım Stoğunun GSYİH'ya Oranı
1985-1995	18	% 22.6	1990	249	% 14.3
2000	116	% 48.5	1995	331	-----
2001	453	% 68.0	2000	576	% 41.5
2002	1030	% 97.4	2002	2059	% 102.8
2003	837	%127.9	2003	2895	% 109.3

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2004

ÇAD CUMHURİYETİNİN TARAF OLDUĞU TİCARİ VE EKONOMİK ANLAŞMALAR

Çad Cumhuriyeti,

- Birleşmiş Milletler,
- Afrika Birliği (Organization for African Unity),
- Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDEAC),
- Afrika Mali Birliği (African Financial Community),
- CEMAC (Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği - Communauté Economique et Monétaire de l'Afrique Central),
- CFA (Afrika Finansal Bölgesi/Communauté Financière Africaine/franc zone)
- OHADA (Afrika İş Hukuku Uyumlaştırma Organizasyonu-the Organization for the Harmonization of African Business Law),
- The EU-ACP (African, Caribbean and Pacific Group of States) Convention (AB-ACP Ticaret Anlaşması) üyesidir.

TÜRKİYE-ÇAD CUMHURİYETİ TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

- Çad ile Türkiye Arasında İmzalanan Ticaret, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması 31.03.2000 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

BAŞLICA DIŞ TİCARET MADDELERİ (\$) (2001)					
İHRACAT			İTHALAT		
FASIL	TUTAR	PAY (%)	FASIL	TUTAR	PAY (%)
Elektrikli Makinalar	232.158	31.34	Lak, Sakız, Reçine	17.278	3.53
Mobilyalar	131.645	17.77	Pamuk	471.801	96.47
Adi Metallerden Eşyalar	130.527	17.62			
Demir Çelik	109.348	14.76			
Sabunlar	37.331	5.04			
Kauçuk ve Ürünleri	31.218	4.21			
Demir Çelik Eşya	16.382	2.21			
Toplam	740.812	100	Toplam	489.079	100
BAŞLICA DIŞ TİCARET MADDELERİ (\$) (2002)					
İHRACAT			İTHALAT		
FASIL	TUTAR	PAY (%)	FASIL	TUTAR	PAY (%)
Elektrikli Makinalar	2.250.210	71.11	Lak, Sakız, Reçine	71.488	6.61
Taş Ürünleri	253.548	8.01	Pamuk	1.010.136	93.39
Bakır ve Ürünleri	187.953	5.94			
Çeşitli Ecza Ürünleri	103.888	3.28			
Mobilya	101.735	3.21			
Demir Çelik Ürünleri	88.888	2.81			
Toplam	3.164.411	100	Toplam	1.081.624	100

Kaynak: DIE

BAŞLICA DIŞ TİCARET MADDELERİ (\$) (2003)					
İHRACAT			İTHALAT		
FASIL	TUTAR	PAY (%)	FASIL	TUTAR	PAY (%)
Elektrikli Makinalar	1.264.407	70.76	Lak, Sakız, Reçine	93.423	26.75
Bakır ve Ürünleri	190.386	10.65	Pamuk	255.808	73.25
Kahve, Çay	124.160	6.95			
Taş Ürünleri	84.033	4.70			
Değirmen Ürünleri	47.564	2.66			
Toplam	1.786.857	100	Toplam	349.231	100

Kaynak: DİE

TOBB Plaza Talatpaşa cad. No:3 Kat:5 34394 Gültepe Levent İstanbul
 Telefon: 0 212 339 50 00 (pbx) Faks: 0 212 270 30 92
 0 212 270 41 90 (pbx)
 E-mail: info@deik.org.tr Web: www.deik.org.tr

Yönetim Kurulu Başkanı: M. Rifat Hisarcıkloğlu
 İcra Kurulu Başkanı: Rona Yırcalı
 Direktör: Çiğdem Tüzün

KURUCULAR

TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği / **TİSK** Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu / **TZOB** Türkiye Ziraat Odaları Birliği / **TÜSİAD** Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği / **YASED** Yabancı Sermaye Derneği / **TMB** Türkiye Müteahhitler Birliği / **İKV** İktisadi Kalkınma Vakfı / **TİM** Türkiye İhracatçılar Meclisi / **TURKTRADE** Türkiye Dış Ticaret Derneği